

Pekka Pihlanto

Bird, Trane ja minä Jazzinharrastajan muisteluksia

Jazzilla on ollut elämässäni merkittävä rooli jo pikkupojasta alkaen. Lienen saanut jazz-kärpäsen pistoksen Porin Hallitalossa naapurin pojalta Ismo Puustjärveltä. Ipu asui samassa kerroksessa kuin me, joten roikuin aina heillä, koska varsinainen kaverini Puustjärvellä oli Saarisen Jussi. Ismo soitteli jazz-levyjä ja myös selosti niiden hienouksia meille pikkupojille. Lionel Hamptonin ”Flying Home”, kitaravirtuosi Les Paul, tenorisaksofonisti Flip Phillips, ja moni muu tulivat tutuiksi. Ismosta kehkeytyi myöhemmin ammattimuusikko, mutta hänellä oli jo näinä aikoina melko ammattimainen näkemys musiikista.

Kun Ismo hankki rummut ja kokeili niitä Puustjärven olohuoneessa, talon nuoriso tuli ihmettä katselemaan. Alakerran naapurin kattokruunu heilui jazzin tahdissa. Meille tulivat tutuiksi bassorummut, virveli, high-hat, kapulat sekä vispilät ja muut rumpusettiin kuuluvat välineet.

Jazz oli sen ajan – 1950- luvun alun – nuorisomusiikkia. Porin lyseo oli tärkeä jazzin paikallinen pesäpaikka. Sen oppilaista sikisi Pori Jazz -66 yhdistys, joka alkoi järjestää nykyisin maailmankuuluja Porin jazzfestivaaleja. Ensimmäiset jazz-konsertit koin lyseon voimistelu- ja juhlasalissa. Vaasalaisen Harry Aaltosen kvintetti ja erityisesti maestron rumpu-työskentely tekivät minun järjestyttävän vaikutuksen. Siinä oli jotakin aivan erityistä!

Lyseolaisten jazz-nälkä oli suuri, ja sitä oli vaikea tyydyttää, sillä konsertteja oli harvoin. Sen aikaiset tanssiorkesterit soittivat myös jazzia. Ne esiintyivät yleensä Porin työväentalolla, Torpalla. Sinne ei koulupojalla, ainakaan minulla ollut asiaa. Yleisradion jazz-tarjonta oli olematonta. Lähes ainoa säännöllinen ohjelma oli viikoittain lähetetty Rytmimusiikin ystäville, joka oli parinkymmenen minuutin mittainen jazz-ohjelma.

Ohjelma esitettiin tiistaisin illan suussa, jolloin olimme yleensä vielä koulussa. Jos viimeiseltä tunnilta pääsi pois hiukan ennen aikojaan, saattoi kuulla ainakin joitakin rippeitä ohjelmasta. Luonnonhistorian opettajamme Tapio Koivukoski saattoi joskus armahtaa ja päästää meidät kotiin hiukan ennen tunnin loppua. Tämä kaupunginorkesterissa viulua soittanut herrasmies totesi tästä ymmärtäväisyydestään huolimatta: ”Minä en muuten pidä jazzia minään musiikkina”.

Jazz ei todellakaan saanut osakseen vanhemman väen hyväksymistä – samoin kävi rockin ja muiden myöhempien tulokkaiden. Eräs perhetuttavamme puhui vähättelevään tapaan ”neekerimusiikista”. Se tarkoitti jotakin hyvin primitiivistä ja sivistymätöntä. Silmiini osui jossakin lehdessä ollut luonnehdinta, jonka mukaan jazzia kuunnellaan jaloilla. Saksofoni leimattiin ”sairaaksi lehmäksi”, ja silloin kun haluttiin mollata jazzia, kirjoitettiin jatsista tai neekerijatsista. Siksi en vielääkään pidä näistä suomennoksista, joita esimerkiksi M.A. Numminen sittemmin viljeli. Jazz on ainoa oikea kirjoitusmuoto ja se äännetään ”dzääs”, kuten Puustjärven Ipu opetti.

Jos Harry Aaltosen rummut säväyttivät, niin seuraava herätys tuli savikiekolta, joka tarttui vaatteisiini Hallitalon vintiltä. Kun panin levyn pyörimään – olin saanut kovalla anomisella itselleni lopulta levysoittimen – olin pudota persuuksilleni. En pitkään aikaan käsittänyt mitä tämä äärimmäisen nopeassa tempossa soitettu musiikki oikein oli. Pari puhaltajaa antoi tulla tuutin

täydeltä tiukan kompin säestyksellä: Dizzy Gillespie ja Charlie ”Bird” Parker siinä pudottelivat trumpетilla ja alttosaksofonilla bebopia, toisen maailmansodan jälkeen New Yorkin hämärissä soittopaikoissa synnytettyä haastetta valkoisten hallitsemalle swingille ja ties mille kaikelle muulle. Kapinallista ja mustaa musiikkia se joka tapauksessa oli – musiikin salakieltä, joka muunsi tuttujen ikivihreiden jazz-sävelmien melodiat maallikolle tunnistamattomaan, mutta mieltä kiihottavaan muotoon. Tämän levyn tulipalossa tummentuneen etiketin mukaan kappaleen nimi oli ”Shaw Nuff”.

Siitä lähtien Parker on säilyttänyt vaikutusvaltansa. Vaikka kuuntelen Parkeria nykyisin harvoin, aina kun siihen palaan huomaan, ettei lumous ole haihtunut. Kiihkeä tempo, monimutkaiset sointurakenteet ja soolot sekä soiton hurma tempaavat mukaansa. Parkerin suvereenisuus ja varmuus häikäisevät joka kerran. Vaikka hänen kohtalonsa oli lopulta traaginen, soitosta paistaa useimmiten valloittava optimismi ja hyväntuulisuus – joskin paikoin myös bluesin tummasävyisyys.

Parker saa silti kuulijansa hyväälle tuulelle. Aluksi käsittämättömän monimutkaisilta vaikuttaneet soolot ovat alkaneet tuntua tutuilta ja ymmärrettäviltä. Parkerin sävelkieltä on alkanut ymmärtää ja sen tunnistaa usein monien muidenkin jazz-muusikoiden – myös nykyisten – viljelemissä lainauksissa. Parker on eräs jazzin klassikoista, siinä kuin Mozart omassa lajissaan.

Parker-Gillespie -levyn kääntöpuolella oli hidas ”Lover Man”, joka ei muodostunut läheskään samanlaiseksi sokiksi kuulijalle kuin ykköspuolen nopeatempoisen. Sarah Vaughan siinä tulkitsee kaipausta uhkuvan kappaleen Parkerin ja Gillespien koristellessa kokonaisuuden pienillä taidokkailla soolonpätkillä.

Viisikymmentäluvun jazz-elämä Suomessa sai virikettä klarinetisti Benny Goodmanin ja pasunisti Glenn Millerin elämäkertafilmeistä, joiden ansiosta minunkin suppea levykokoelmani karttui näiden valkoisten big band-maestrojen musiikilla. Vaikuttavia ne olivat, mutta eivät vastanneet teholtaan mustan miehen alkuvoimaista musiikkia. Niinpä isoa orkesteria enemmän minuun vetosi Goodmanin kvintetteilytykset, joilla soittivat myös mustat muusikot, muun muassa vibrafonisti Lionel Hampton ja pianisti Teddy Wilson. Goodmania ja Hamptonia pääsin sittemmin kuuntelemaan Porin Kirjurinluodolla. Goodman, ”King of Swing”, jonka lavalle päästetty kulttuuriministeri esitteli ”King of Kingiksi” oli jo vanha ja väsynyt, mutta klarinetin charmi puri edelleen.

Porin Hallitalon ja lyseon herättämä jazz-kärpänen eli minussa edelleen voimakkaana myös Turussa, jonne muutimme. Kysyttyäni musiikkiliike Westerlundin myyjältä Modern Jazz Quartetin levytyksiä, hän vastasi, että ”levytykset ovat kellarikerroksessa”. Hänen ilmeensä paljasti näkemyksen, että valitettavasti tällaista musiikkia on pakko myydä. Taisi olla sama myyjä, joka Sonny Rollinsia tiedustellessani väitti, että *Rollinia* heillä ei ole. Jostakin kuitenkin löytyi Rollinsin ”Tenor Madness”, joka viihdytti minua aikansa. Rollinsia tuli kuunneltua paljon myöhemmin Pori Jazzeissakin entisen yhteislyseon salissa. ”Don’t Stop the Carneval” hän julisti torvellaan ja otti sanomansa ilmeisen vakavasti, sillä hänen uransa jatkuu tätä kirjoitettaessa edelleen, vaikka miehen syntymävuosi on 1930.

Jazzin harrastajat olivat, kuten kaiketi kaikki harrastukseensa vihkiytyneet, jossakin määrin ylpeitä kiinnostuksen kohteestaan. Vaihdoin merkitsevän halveksivan katseen ystäväni Jyrki Salomaan kanssa Westerlundin kellarissa, kun eräs asiakas kyseli ”Suudelmatangoa ja Hurmiota”. Samanlaiseen asenteseen sai jazzin harrastaja tottua noina aikoina ja vielä paljon myöhemminkin klassisen eli ”paremman musiikin” harrastajien taholta. Nykyisin jo sulatan filharmonisen orkesterin torstaikonserdit ja tiukan paikan tullen oopperankin. Kauniita ja älyllisesti haastaviakin osuuksia osuu näissä eteen silloin tällöin, mutta jazzin veroista kokemusta en niistä juuri koskaan

saa. Inhimillinen pulssi, tietty bluesin karheus ja svengi puuttuvat, samoin kuin yleensä myös improvisointi.

Turussa oli 1950-luvulla silloin tällöin mahdollisuus päästä uudehkoon konserttisaliin jazz-konserttiin. Amerikkalaisen Tony Scottin klarinetti tehoi jopa syvemmin kuin Goodmanin. Tulipa käytyä Turussa pidetyssä Suomen ensimmäisessä rock-konsertissakin – koska soittajat olivat jazz-muusikoita: Onni Gideon, Teuvo Suojärvi, Erik Lindström ja muut. Tästä olen raportoinut toisaalla.¹ Rock jäi minulle vieraaksi, vaikka veljeni Matti sitä ahkerasti soitti kotona. ”Cliffi on paras”, hän kiteytti arvionsa Cliff Richardista. Rock oli minusta liian simppeleä musiikkia ja komppi toi mieleeni mekaanisen puimakoneen – muun ohella joustava polyrytmikka puuttui.

Teinihipoissa soitti muun muassa pianisti Heikki Joukion bändi. Turkulaisen jazz-maailman sankari oli tenorisaksofonisti Gusse Rösssi. Pojat huhusivat, että hänellä oli ainoastaan yksi keuhko. ”Ja sekin on vain hakaneulalla kiinni”, täydensi joku. Rösssiä ja muun muassa Kari Sarpilaa – porilaista luokkatoveriani Cygnaeuksen kansakoulusta – kuulin sittemmin myös Harlem Jazz Clubilla Kuurojen talolla. Veljeni Matti alkoi puuhata Harlem Jazz Clubia, mutta koska hän oli alaikäinen, ystävämme Tapani Maskula tuli yhdistyksen viralliseksi perustajaksi. Tapani nauhoitti Harlemin jäseniltojen musiikkia ja hanke poiki vuosikymmeniä myöhemmin muutaman mielenkiintoisen CD-levyn. Turkulaista jazzin historiaa. Olin alkuvaiheessa vähän aikaa Harlem Jazz Clubin tilintarkastajana ja uudelleen samassa tehtävässä aivan viime vuosina kauppa- ja korkeakoulun kollegani lehtori Tuula Viljan kanssa. Mutta palataanpa viisikymmentäluvulle.

Lukiolaisen levylautaselle osui kerran trumpettisti Miles Davisin kvintetin ”Cookin”, jolla soitti uusi tenorisaksofonistilupaus John Coltrane, ”angry tenor”, kuten eräät kriitikot hänet leimasivat. Tällä EP-levyllä olivat muun muassa kappaleet ”Airegin” ja ”Tune Up”. Ne kuultuani kolahti voimalla! Sonny Rollinsin tenori kalpeni siinä paikassa. Vaikutus oli melkein yhtä voimakas kuin Birdin ja Gillespien ”Shaw Nuffin”.

Nuori tenoristi oli vielä hieman horjuva fraseerausessaan, vaikka en sitä silloin huomannut. Hänen sooloissaan oli kuitenkin jotakin tuoretta ja omintakeista elinvoimaa, jota en muilla jazz-tenoristeilla ollut havainnut. Miles meni siinä sivussa, mutta en koskaan päässyt oikein hänen soolojensa makuun, vaikka hän oli kasvanut Charlien Parkerin siipien suojassa. Ehkä hänen arrogantti persoonansa vieroitti – vaikka hänen musiikkinsa oli aivan päin vastaista kuin hänen käytöksensä, lyyristä ja välillä sanomattoman kaunista. Kerran Porissa häntä kuultuani minua tympäisi, kun maestro soitti pitkään selin yleisöön, ja aplodeihin hän suhtautui kylmäkiskoisesti ylimielisesti. Hänen kokemuksensa rasistisessa USA:ssa varmaankin oikeuttivat tuon asenteen. Coltrane sen sijaan – luin myöhemmin – oli nöyrä ja lauhkea mies yliverlaisesta osaamisestaan huolimatta.

Lumous jatkui kuullessani Coltranen omin voimin tekemän ”Giant Steps”-levyn. Mikä sointuryöpytys ja tempon päätähuimaava nopeus levyn nimikappaleessa! Kuitenkin kaikki oli koko ajan muusikoiden tiukassa hallinnassa. Myös balladit tehosivat tyylikkäällä lyyrisyydellään. Coltranelta sain energiaa vaikkapa ylioppilaskirjoituksiin lähtiessäni!

¹ Pekka Pihlanto, Jazzin harrastaja Suomen ensimmäisessä rock-konsertissa. Julkaisematon muistio. Lokakuu 2002. Tätä on siteerattu artikkelissa: Toivonen, Timo (2003) Kyllä salissa huutaa saa. Suomen ensimmäinen rock 'n' roll -konsertti. Teoksessa: K. Saaristo (toim.) ”Hyvää paha rock 'n' roll. Sosiologisia kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista”. SKS: Helsinki. 19–39.

John Coltrane, ”Trane”, kuten muusikot tätä jazzin uudistajaa kutsuvat, tuli kertaheitolla minulle eräänlaiseksi jazzin mittatikuksi ja standardiksi, johon olen tullut kaikkea kuuntelemaani jazzia pakostakin suhteuttaneeksi. Kuten jazzin historia kertoo, Coltrane uudisti jazzia ehkä enemmän kuin kukaan muu. Useat alan tuntijat lukevat hänet kolmen suuren joukkoon – Louis Armstrongin ja Charlie Parkerin rinnalle. No, kaikesta voidaan kiistellä. Mistähän johtuu, että Armstrong ei minua juurikaan säväyttänyt? Hän edusti jo varhaisina jazz-vuosinani mennyttä maailmaa, Parker ja Coltrane eivät ole sitä vieläkään. Paljon puhuva teksti ”Bird lives” ilmestyi graffittina new yorkilaisten rakennusten seiniin vuonna 1955 heti kun tieto Parkerin kuolemasta levisi kaupunkiin. Minun ohellani lukuisat muut jazzin harrastajat ajattelevat tämän pitävän edelleen paikkansa.

Coltrane muutti tyyliänsä perusteellisesti useaan kertaan. On pakko sanoa, että minulle kävi kuten monelle muulle Coltrane-fanille. En heti pystynyt seuraamaan mukana hänen radikaaleimmassa tyyliinmuutoksessaan: vapaassa eli free jazzissa. Vasta vähitellen aloin sulattaa ja lopulta kiintyä tähän rajuun, soinnuista ja jopa aikamitasta vapaaseen menoon.

Jossakin vaiheessa esimerkiksi vapaamuotoiset ”Interstellar Space” ja ”Stellar Regions” alkoivat olla eniten kuuntelemaani Coltranea. Lopulta olen kuitenkin aina palannut hänen uransa alku- ja keskivaiheiden sointupohjaiseen musiikkiin. Sheet of Sound -kauden sointumatot² kiinnostavat minua jatkuvasti monimutkaisuudessaan ja idearikkaudessaan, joka ei kuulijalle koskaan täysin tyhjenny. Myöskin Coltraneen uran alkuvaiheen yhteistyö Miles Davisin kanssa tuotti kuolematonta musiikkia, jota voi soittaa asiaan vihkiytymättömienkin kuullen. Mainittakoon vain ”Kind of Blue”, jota on mainostettu maailman eniten myydyksi jazz-levyksi.

Coltrane on vaikuttanut elämääni monella tavalla. Olen lukenut kaiken käsiini saamani hänestä julkaistun kirjallisuuden. Laadin Coltranesta aikoinaan kirjoituksen, joka julkaistiin Turun kauppakorkeakoulun julkaisusarjassa.³ Siinä analysoin hänen luonnekuvaansa niin sanotun enneagrammiteorian avulla. Coltraneen universaali henkinen, uskonnollinen etsintä vetosi minuun ehkä juuri siksi, että olen harjoittanut transsendenttista meditaatiota vuosikymmenet. Coltrane julkaisi muun muassa sellaiset mietiskelyyn ja henkisyyteen viittavat levynimikkeet kuin ”Meditations” ja ”Love Supreme”.

Hänen kappalevalikoimastaan löytyvät myös sellaiset kristillisiltä vaikuttavat esimerkit kuin ”Dear Lord” ja ”The Father and the Son and the Holy Ghost”. Ensimmäinen sopisi hartaudessaan vaikkapa kirkossa soitettavaksi, mutta jälkimmäisen free-irroittelemuoto koettaisiin luultavasti rienauksena. Tästä kappaleesta on joku irvileuka todennut, että Coltrane on ”the Father”, tenorisaksofonisti Pharoah Sanders ”the Son” ja tenorisaksofonisti Albert Ayler ”the Holy Ghost”.⁴ Kuitenkin muusikot, Coltrane ja Pharoah Sanders etunenässä, ovat liikkeellä vakavalla mielellä – Coltrane onkin joskus viittanut kauneuskäsitteen suhteellisuuteen.

Minulle Coltrane on kuitenkin ennen kaikkea jokapäiväistä käyttömusiikkia. Aamuun ja päivään sopii kiihkeä, aggressiiviseltakin vaikuttava Coltrane. Se antaa sopivaa potkua päivän töihin. Illalla saattaa soida rauhallisempi Coltrane tai vaikkapa hänen koulukuntaansa luettava tenorisaksofonisti

² Termillä ”sheets of sound” tarkoitetaan pelkistäen usean nuotin soittamista aikayksikköä kohden (yleensä nopeassa tempossa). Kuulija kokee yksittäisten nuottien sijaan jonkinlaisen äänikudelman tai –maton.

³ Pekka Pihlanto, Perfektionisti, seikkailija ja romantikko. Jazzin uudistaja John Coltrane enneagrammin valossa. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja Keskustelua ja raportteja 6:1999.

⁴ Tosin Ayler ei soita tässä yhteydessä, mutta hän julkaisi useita kappaleita, joiden nimet viittaavat henkimaailmaan.

Charles Lloyd, taikka jokin muu rauhallista, meditatiiviselta vaikuttavaa jazzia soittava muusikko, esimerkiksi basisti Charlie Haden.

Kesäisen päivän kohokohtia on aamukahvi Velkuan Palvan Riihimäen pihalla suuren saarnin alla ”The Gentle Side of John Coltrane” -levyn soidessa taustalla ja kilpaillessa lintujen laulun kanssa. Reviiriin tullut kilpailija saa usein laululinnut aktivoitumaan ja parantamaan suoritustaan. Pitäisi kokeilla joskus Coltranen soittokumppania Eric Dolphya, jonka sanottiin ottaneen ideoita lintujen laulusta ja pyrkineen solisevissa alttosaksofoni- tai huilusooloissaan imitoimaan linnunlaulua.

(28.12.2009)